

KMP.575.12.2016.PK

Raport
przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji z wizytacji
Domu Pomocy Społecznej w Otwocku
(wyciąg)

1. Wprowadzenie

Na podstawie artykułu 19 *Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192, zwanego dalej OPCAT) oraz działając na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniu 11 maja 2016 r. do Domu Pomocy Społecznej położonego przy ul. Marii Konopnickiej 17 w Otwocku (dalej: DPS, Dom, placówka), udali się przedstawiciele Zespołu Krajowy Mechanizm Prewencji (dalej: KMP lub Mechanizm): dr Aleksandra Iwanowska, Przemysław Kazimirski i Wojciech Sadownik (prawnicy).

Celem wizytacji zapobiegawczej reprezentantów Mechanizmu było sprawdzenie na miejscu sposobu przestrzegania praw mieszkańców umieszczonych w DPS na mocy postanowienia sądu oraz ubezwłasnowolnionych, dokonując oceny ich ochrony przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem.

W ramach wizytacji wykonano następujące czynności:

- przeprowadzono rozmowę wstępną na temat funkcjonowania placówki z panią Małgorzatą Przewalską – dyrektorką Domu;
- dokonano oglądu budynku przeznaczonego na zakwaterowanie pensjonariuszy Domu, w tym m.in.: wybranych pokoi, gabinetu doraźnej pomocy medycznej, kaplicy, sanitariatów, jadalni, pracowni terapeutycznej;

- przeprowadzono w czasie wizytacji pokoi i innych pomieszczeń rozmowy z mieszkańcami oraz pracownikami DPS;
- przeprowadzono rozmowy indywidualne z mieszkańcami w warunkach wyłączających obecność osób trzecich;
- poddano analizie wybraną dokumentację, dostępną na miejscu m.in.: książki raportów pielęgniarских, losowo wybrane akta osobowe mieszkańców.

Przedstawiciele Rzecznika Praw Obywatelskich poinformowali dyrektor DPS o ustaleniach dokonanych w ramach powyższych czynności, a także wysłuchali jej uwag i wyjaśnień.

W trakcie wizytacji wykonano dokumentację fotograficzną oraz użyto dalmierza laserowego do pomiaru powierzchni wybranych pomieszczeń.

Ponadto po zakończeniu wizytacji przeanalizowano pozostałe dokumenty związane z funkcjonowaniem Domu.

Podczas wizytacji przedstawiciele KMP dokonali oceny: legalności pobytu mieszkańców w DPS, traktowania pensjonariuszy przez personel, zapewnionych im warunków bytowych, dostosowania placówki do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, realizacji prawa mieszkańców do ochrony zdrowia, terapii i usług opiekuńczych, prawa do informacji i do kontaktów ze światem zewnętrznym oraz swobody praktyk religijnych, a także przeanalizowali stan zatrudnienia i kwalifikacje personelu.

W niniejszym Raporcie uwzględniono jedynie te kwestie, w których przedstawiciele KMP stwierdzili nieprawidłowości oraz te, które wyróżniają pozytywnie jednostkę na tle pozostałych.

2. Ogólna charakterystyka placówki

Dom Pomocy Społecznej przy ul. Marii Konopnickiej 17 w Otwocku jest jednostką organizacyjną Powiatu Otwockiego. Działa na podstawie zezwolenia Wojewody Mazowieckiego, wydanego na czas nieokreślony. Placówka przeznaczona jest dla 35 osób (kobiet i mężczyzn) z niepełnosprawnością intelektualną. W dniu wizytacji w Domu przebywało łącznie 38 osób – 27 mężczyzn i 11 kobiet. Przyjęcia ponad określoną w Regulaminie organizacyjnym Domu (dalej: Regulamin) liczbę miejsc są możliwe tylko w trybie wyjątkowym, warunkowanym dobrem mieszkańca, który z dnia na dzień utracił osoby najbliższe, dzięki którym mógł funkcjonować w środowisku. Z informacji przekazanych wizytującym wynika również, że placówka dysponuje faktycznie 40

miejscami, lecz ze względu na zbyt małą liczbę łazienek przypadających na ogół mieszkańców, jej pojemność określona została w Regulaminie na 35 miejsc.

3. Problem systemowy

Spośród obecnych w DPS mieszkańców, 16 osób było ubezwłasnowolnionych. W stosunku do 6 z nich, opieka wykonywana była przez 3 aktualnych pracowników Domu oraz 2 byłych. Wizytujący otrzymali zapewnienie od dyrektora placówki, że systematycznie nadzoruje ona wykonywanie obowiązków przez jej pracowników względem ich podopiecznych. W toku realizacji nadzoru, dyrektor nie stwierdziła podejmowania przez pracowników będących opiekunami prawnymi mieszkańców, działań na ich szkodę. Takowe miały jednakże miejsce, w odniesieniu do opieki sprawowanej nad dwoma mieszkańcami przez osoby z kręgu ich bliskich. Dzięki informacjom skierowanym przez dyrektora do sądów sprawujących nadzór nad wykonywaniem opieki, opiekunowie prawni zostali pozbawieni tej funkcji w związku z działaniem na niekorzyść podopiecznych.

Przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji dostrzegają od lat problem braku chętnych do sprawowania funkcji opiekunów prawnych dla osób ubezwłasnowolnionych. W praktyce, jeśli wśród członków rodziny ubezwłasnowolnionego, nie ma osoby która chciałaby i mogłaby zostać jego opiekunem prawnym, sąd dokonuje wyboru spośród członków personelu domu, powołując do sprawowania tej funkcji osobę pozostającą w stałym kontakcie z mieszkańcem. Takie rozwiązanie, co do zasady, budzi wątpliwości przedstawicieli KMP, ze względu na niebezpieczeństwo braku należytego obiektywizmu ze strony pracownika domu, co do miejsca, w którym znajduje się podopieczny. Wątpliwości potęguje również korzystanie z niektórych uprawnień przez opiekuna, które w związku z faktem jego pozostawiania w stosunku zależności wobec placówki, mogą nie być realizowane w ogóle, albo stanowić skuteczną groźbę służącą wymuszaniu na podopiecznym pewnych zachowań (np. występowanie, lub zaniechanie wystąpienia z wnioskiem do sądu o pozwolenie na zmianę placówki). Ponadto pełnienie przez personel domów pomocy społecznej funkcji opiekunów prawnych wiąże się *de facto* z nakładaniem na nich dodatkowych obowiązków kosztem czasu wolnego lub prywatnego, bez dodatkowego wynagrodzenia. Może to zatem prowadzić do braku odpowiedniej motywacji, by właściwie i rzetelnie wykonywał powierzone obowiązki.

Przy okazji omawiania wykonywania funkcji opiekunów prawnych mieszkańców DPS przez członków ich personelu, przedstawiciele KMP zwracają uwagę na niespójności pomiędzy informacjami zawartymi w indywidualnym planie wsparcia mieszkańca [*dane usunięto*] i treścią opinii przedkładanych sądowi przez pracownika DPS sprawującego funkcję jego opiekuna. Tytułem konkretnego przykładu wskazać można sprawozdanie opiekuna z dnia 15.09.2014 r., w którym informuje sąd m.in. o tym, że mieszkaniec niechętnie bierze udział w zajęciach terapeutycznych, spędzając większość wolnego czasu przed telewizorem. Tymczasem, we wpisie z dnia 3.09.2014 r. znajdującym się w indywidualnym planie wsparcia mieszkańca, opiekun wskazał, że mieszkaniec jest aktywny, bardzo lubi wspólne wyjścia, chętnie bierze udział w zajęciach tematycznych. Porównanie treści bieżących sprawozdań i wpisów w indywidualnym planie pochodzących z 2016 r. nie wykazuje takich rozbieżności.

Przedstawiciele KMP zwracają w tym miejscu uwagę, że opinia kierowana przez opiekuna do sądu dotycząca zachowania jego podopiecznego ma charakter oświadczenia, za którego rzetelność bierze odpowiedzialność opiekun, poświadczając zgodność zawartych w nim informacji ze stanem faktycznym własnoręcznym podpisem. Wskazane powyżej rozbieżności, pomimo faktu, że dotyczą zdarzeń minionych, nie powinny mieć miejsca.

4. Kontakt ze światem zewnętrznym

Przedstawiciel KMP, analizując treść obowiązujących w Domu procedur zwrócił uwagę, na jedno z postanowień Procedury dotyczącej udzielania przepustek, wyjazdów i wyjść mieszkańców poza teren DPS. Otóż, w odniesieniu do mieszkańców ubezwłasnowolnionych, poza posiadaniem przez nich sprawności fizycznej umożliwiającej samodzielne przemieszczanie się, do wyrażenia zgody na opuszczenie terenu placówki, niezbędna jest również zgoda opiekuna prawnego.

Przedstawiciele KMP podkreślają, że instytucja ubezwłasnowolnienia ogranicza poddanego jej tylko i wyłącznie w sferze prawnej, a nie w sferze wolności osobistej. Dlatego też każde ograniczenie osoby ubezwłasnowolnionej niezwiązane z jej uczestnictwem w obrocie prawnym, należy postrzegać w świetle obowiązujących przepisów prawa jako zbyt dalece idące. Rzecznik Praw Obywatelskich, który był wnioskodawcą postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym, w sprawie uznania niekonstytucyjności przepisu zabraniającego osobom ubezwłasnowolnionym

bezpośredniego wszczynania postępowania mającego na celu zmianę postanowienia o ubezwłasnowolnieniu, w uzasadnieniu swojego wystąpienia wskazał, że ograniczenie zdolności postulacyjnej osoby ubezwłasnowolnionej jest wprawdzie uznawane za „poprawne i konsekwentne” z punktu widzenia konstrukcji właściwych dla prawa cywilnego, ale rodzi poważne wątpliwości konstytucyjnoprawne¹. Zdaniem Rzecznika, sytuację procesową osób ubezwłasnowolnionych należy postrzegać przez pryzmat godności człowieka, rozumianej jako samoistne prawo podmiotowe. Przedmiotem prawa do godności jest – w najogólniejszym ujęciu – stworzenie (zagwarantowanie) każdemu człowiekowi takiej sytuacji, by miał on możliwość autonomicznego realizowania swojej osobowości, ale przede wszystkim – by nie stawał się przedmiotem działań ze strony innych podmiotów (zwłaszcza władzy publicznej) i nie stanowił instrumentu w urzeczywistnianiu ich celów. Tak rozumiana godność jest przyrodzona i niezbywalna oraz stanowi źródło wszystkich praw i wolności człowieka (art. 30 Konstytucji). W ocenie przedstawicieli KMP, osoby ubezwłasnowolnione, powinny być traktowane na równi z innymi pełnoprawnymi mieszkańcami, w każdej z dziedzin ich życia, niezwiązanej ze sferą prawną, w szczególności w możliwości samodecydowania o wyjściach poza teren DPS.

Biorąc pod uwagę konieczność zapewnienia bezpieczeństwa mieszkańcom DPS przez władze poszczególnych domów, przedstawiciele KMP dostrzegają potrzebę uregulowania wyjść osób ubezwłasnowolnionych poza teren domu na poziomie ustawowym². Właściwym rozwiązaniem w ocenie pracowników BRPO jest zapewnienie mieszkańcom ubezwłasnowolnionym samodzielnych wyjść, jeżeli ich możliwości poznawcze i stan zdrowia na to pozwalają, co winna potwierdzać opinia psychiatry lub psychologa. Mając powyższe na uwadze, pracownicy BRPO zalecają usunięcie punktu 3 Procedury przewidującego uzyskanie zgody opiekuna prawnego na wyjścia jego podopiecznego poza teren DPS.

Podczas rozmowy z mieszkańcem [*dane usunięto*], przekazał on przedstawicielowi Mechanizmu informację, że ma zakaz korzystania z komputerów znajdujących się na terenie DPS, które mają dostęp do Internetu. Analiza jego

¹ wyrok TK z dnia 7 marca 2007 r. sygn. akt K 28/05

² W odpowiedzi z dnia 21 stycznia 2014 r. Podsekretarz Stanu w MPiPS wskazała, że „w chwili obecnej trudno jest przesądzać, czy sprawy wyjść mieszkańców poza teren domu pomocy społecznej zostaną uregulowane oddzielnymi przepisami prawnymi, czy też lepszym wyjściem jest stosowanie rozwiązań w praktyce nienaruszających obowiązujących prawa bez wprowadzania dodatkowych przepisów. Sposób załatwienia sprawy wyjść mieszkańców nie został jeszcze ostatecznie zdecydowany”

dokumentacji potwierdziła wprowadzenie takiego zakazu, który miał charakter prewencyjny (zapobieganie dokonywaniu transakcji finansowych przez mieszkańca, na których realizację nie posiada wystarczających środków). Dodatkową przyczynę wprowadzenia takiego ograniczenia stanowiła informacja nadesłana przez dyrekcję dps, w którym mieszkaniec przebywał, przed przyjazdem do obecnej placówki, jakoby, korzystając z dostępu do Internetu w Domu w Otwocku, nękał swoimi mailami dyrekcję poprzedniego miejsca zamieszkania. Analiza treści trzech maili załączonych jako dowód do pisma, nie wskazuje w ocenie przedstawicieli KMP na uznanie zarzutu za zasadny. Mieszkaniec sugerował w treści korespondencji potrzebę ulepszenia strony internetowej dps, działając tym samym raczej na korzyść wizerunku placówki, aniżeli naruszając jego dobra.

Nie negując troski dyrekcji Domu Pomocy Społecznej w Otwocku o dobro mieszkańca, przedstawiciele Mechanizmu uznali ten zakaz za nieuzasadniony, również ze względu na fakt, że sytuacja polegająca na zaciągnięciu zobowiązań finansowych za pośrednictwem Internetu miała miejsce w poprzedniej placówce. Co więcej, wprowadzony zakaz wydaje się być również bezcelowy ze względu na korzystanie przez mieszkańca z Internetu w telefonie, który jest jego własnością. W trakcie roboczego podsumowania wizyty, pracownicy Biura Rzecznika Paw Obywatelskich (dalej: BRPO) otrzymali zapewnienie od dyrektora placówki, o weryfikacji zasadności dalszego stosowania opisanego zakazu.

5. Dysponowanie własnością przez mieszkańców Domu.

Analizując ten obszar, wizytujący ustalili, że mieszkańcy mogą według własnego uznania posiadać przy sobie, lub oddać dowód osobisty do przechowania pracownikowi socjalnemu. W tym miejscu należy wskazać, iż ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 r. o dowodach osobistych (tekst jednolity Dz. U. z 2016 r. Nr 391) wprowadza zakaz posiadania dowodu osobistego bez podstawy prawnej przez inne osoby aniżeli jego właściciel. Przechowywanie dowodów osobistych przez pracownika socjalnego bez oświadczenia woli właściciela dowodu, stanowi wykroczenie stypizowane w art. 79 pkt 2 wskazanej ustawy. Biorąc pod uwagę powyższe, pracownicy BRPO zalecają każdorazowe odbieranie pisemnej zgody od mieszkańca lub opiekuna prawnego mieszkańca ubezwłasnowolnionego na przechowywanie dowodu osobistego przez pracownika DPS.

6. Personel wizytowanej placówki

W czasie wizytacji zatrudnionych było łącznie 26 osób. Istniejąca obsada etatowa spełnia wymogi określone w § 6 ust. 2 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 23 sierpnia 2012 r. w *sprawie domów pomocy społecznej* (Dz. U. z 2012 r., poz. 964, zwanego dalej: rozporządzeniem), w zakresie wskaźnika zatrudnienia.

Niemniej jednak zgodnie z informacją dyrektora placówki, w Domu istnieją wakaty na stanowiskach: pielęgniarki, psychologa, dietetyka oraz terapeuty zajęciowego. Przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji uznają za w pełni uzasadnione starania czynione przez dyrektor Domu w zakresie naboru na istniejące wakaty. Z uwagi na typ placówki, za szczególnie pożądane w pracy terapeutycznej z mieszkańcami, uznać jednocześnie należy, pozyskanie pracownika legitymującego się przygotowaniem oligofrenopedagogicznym.

7. Prawo do informacji

Ogląd placówki czyni zasadnym wydanie tylko jednego zalecenia dotyczącego szeroko rozumianego prawa do informacji. Wizytujący zalecają wyeksponowanie w miejscach ogólnodostępnych dla mieszkańców, informacji teleadresowych organów stojących na straży praw człowieka i obywatela (w tym Rzecznika Praw Obywatelskich – wraz z bezpłatną infolinią dostępną pod numerem 800 676 676 w godz. 10.00 -18.00 w poniedziałki oraz 10.00 – 16.00 od wtorku do piątku; Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka; Wydziału Rodzinnego Sądu Rejonowego w Otwocku).

8. Warunki bytowe

Przedstawiciel KMP odebrał tylko jedną uwagę dotyczącą warunków bytowych. Mieszkańcy, z którymi rozmawiał pracownik BRPO podnieśli w tym zakresie brak słuchawki prysznicowej w łazience na I piętrze budynku. W związku z tym wizytujący zalecają uzupełnienie wskazanego braku.

9. Dostosowanie Domu do potrzeb osób z niepełnosprawnościami

W czasie wizytacji, 3 osoby spośród mieszkańców poruszały się na wózkach, 2 przy pomocy balkoników, jedna zaś była osobą niewidzącą. Osoby te zamieszkiwały zarówno na kondygnacji parterowej, jak i na piętrze budynku.

Co do zasady budynek pozbawiony jest barier architektonicznych. Dom wyposażony jest w dźwig osobowy dostosowany do potrzeb osób poruszających się na wózku oraz dysponuje usprawnieniami pomagającymi osobom z niepełnosprawnością ruchową, a także w korzystaniu przez nich z większości urządzeń sanitarnych (m.in. dzięki zamontowanym poręczom i uchwytom). Istniejące dostosowanie i zamontowane ułatwienia wychodzą jednakże tylko naprzeciw potrzebom osób z niepełnosprawnością fizyczną. W odniesieniu do niepełnosprawności sensorycznej (wzrok) brakuje udogodnień ułatwiających życie niewidzącemu mieszkańcowi.

W związku z brakiem równego podłoża dookoła budynku, za wskazane uznać należy „udrożnienie” podwórka Domu, w celu uczynienia go przejezdnym dla osób poruszających się na wózkach.

W celu pełnego dostosowania placówki do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, przy okazji zaplanowanych modernizacji czy też w miarę posiadanych już środków, warto, w ocenie wizytujących, dokonać jednak pewnych zmian, poprawiających jakość istniejącego dostosowania. Podjęte w tej kwestii działania powinny uwzględniać poniższe standardy:

- dopuszczalna wysokość progów i innych konstrukcji znajdujących się na powierzchni podłóg (np. brodziki prysznicowe) wynosi 2 cm,
- schody znajdujące się w budynku powinny posiadać oznaczenia kontrastowe (na dolnych i górnych stopniach),
- klamki okienne w pokojach mieszkańców, w tym zamieszkiwanych przez osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich powinny być zamontowane na wysokości 120 cm od powierzchni podłogi,
- o ile wśród mieszkańców Domu znajdują się osoby używające odpowiednich aparatów słuchowych, należy wziąć pod uwagę zakup pętli indukcyjnej czyli urządzenia zapewniającego bezzakłóceniovą komunikację dźwiękową z mieszkańcem używającym aparatu słuchowego w trybie cewki indukcyjnej,
- podczas tworzenia strony internetowej placówki, należy zadbać, by była ona zgodna ze standardem WCAG 2.0 (strony internetowe zgodne z tym standardem są dostępne także dla osób z niepełnosprawnościami) oraz zawierała dokładny opis dostępności obiektu dla osób z niepełnosprawnościami (rodzaje zastosowanych udogodnień, informacje na temat możliwej asysty dla osób odwiedzających, którzy tego potrzebują),

- z uwagi na osoby niewidome i słabowidzące, należy rozważyć udostępnienie dokumentów (regulamin etc.) również w wersji audio,
- należy zagwarantować odpowiednią dla osób poruszających się na wózkach przestrzeń manewrową o wymiarach 150 cm x 150 cm w toaletach, łazienkach oraz w windzie. Reprezentanci KMP zalecają dostosowanie sanitariatów na parterze i piętrze budynku do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową i o obniżonej sprawności fizycznej. W tym celu należy pamiętać o:
 - lustrach odpowiednio nisko zawieszonych (do 100 cm od podłogi) i posiadających możliwość regulacji kąta nachylenia do powierzchni podłogi,
 - włącznikach światła, kontaktach, klamkach, dozownikach mydła, wieszakach na papier zamontowanych na wysokości: 90-120 cm,
 - wysokości muszli ustępowej: 45-50 cm,
 - poręczy w odległości 40 cm od osi muszli, umieszczonej na wysokości: 70-85 cm,
 - wysokości brodzika pod prysznicem do 2 cm,
 - zastosowaniu jednouchwytowych przedłużonych baterii umywalkowych, dostępnych dla osób ze słabszymi rękami,
 - zastosowaniu instalacji przyzywowej, której uruchomienie będzie możliwe nawet w przypadku upadku mieszkańca na podłogę (sznurek bądź linka uruchamiająca przyzwania na skutek jej pociągnięcia, sięgająca do podłogi).

Wskazane standardy ustalone zostały przez przedstawicieli Fundacji *Polska bez barier*, zgodnie ze wytycznymi planowania dostępności obiektów i jako takie uznane zostały przez przedstawicieli KMP za optymalne dla odpowiedniego dostosowania wizytowanych przez nich placówek.

10. Zalecenia przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji

Na podstawie art. 19 OPCAT, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zalecają:

I. Dyrektorowi Domu:

1. odstąpienie od zakazu korzystania z Internetu przez mieszkańca [*dane usunięto*] za pośrednictwem komputerów stanowiących własność Domu;
2. uzależnianie możliwości samodzielnych wyjść poza teren Domu mieszkańców ubezwłasnowolnionych jedynie od ich stanu psycho-fizycznego oraz stosowną zmianę Procedury dotyczącej udzielania przepustek, wyjazdów i wyjść mieszkańców poza teren DPS, zgodnie z uwagą zawartą w punkcie 4 Raportu;
3. każdorazowe odbieranie pisemnej zgody od mieszkańca lub opiekuna prawnego mieszkańca ubezwłasnowolnionego na przechowywanie dowodu osobistego przez pracownika Domu;
4. uzupełnienie brakującej słuchawki prysznicowej;
5. zapewnienie dostępności miejsc i urządzeń domu do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, przy okazji zaplanowanych remontów i modernizacji Domu, zgodnie ze standardami zawartymi w pkt 9 Raportu.

II. Staroście Otwockiemu

1. przeznaczenie wsparcia finansowego niezbędnego do realizacji zaleceń wymagających takich nakładów.